
Přístup osob s duševní poruchou k právní pomoci a ochrana jejich práv v soudním řízení v ČR

Nedobrovolná hospitalizace

Mgr. et Mgr. LUCIE RYBOVÁ

SENÁT ČR

8. března, 2011

Obsah prezentace

- **Vymezení problémů**
- **Výchozí teoretické koncepty**
- **Nedobrovolná hospitalizace - kasuistika 1**
- **Nedobrovolná hospitalizace - kasuistika 2**
- **Zhodnocení situace v ČR**
- **Příklady dobré praxe ze zahraničí**
- **Příklady dobré praxe v ČR**
- **Literatura a odkazy**

Vymezení problémů (1)

Obecná rovina

- **Problém vymahatelnosti lidských práv a práv pacientů vyplývajících z mezinárodních Úmluv (Evropská úmluva o lidských právech, Evropská úmluva proti mučení, Úmluva o biomedicíně atd.)**
- **Nedostatečná formulace práv pacientů v platné právní úpravě, nefunkční systém vyřizování stížností pacientů, problém s vymahatelností práv pacientů, absence sankcí za porušení práv pacientů.**
- **Problém dostupnosti a kvality právní pomoci pro osoby ohrožené sociálním vyloučením.**

Vymezení problémů (2)

---

specifika péče o osoby s duševní poruchou

- Absence vize a jasné formulace politiky péče o duševní zdraví v ČR.
- Nedostatečná formulace práv pacientů v psychiatrických léčebnách v průběhu jejich léčby dobrovolné i nedobrovolné. V platné i připravované právní úpravě (návrh zákona o zdravotních službách, návrh zákona o specifických zdravotních službách).
- Nedostatečná ochrana a monitoring dodržování práv osob s duševní poruchou v českých psychiatrických léčebnách v průběhu léčby.
- Nefunkční systém vyřizování stížností pacientů v léčebnách, problém s vymahatelností práv, absence sankcí za porušení práv osob s duševní poruchou.
- Problém v dostupnosti a v kvalitě právní pomoci pro osoby s duševní poruchou obecně a zvláště v řízení o nedobrovolné hospitalizaci a v řízení o úpravě způsobilosti k právním úkonům.

NEDOBROVOLNÁ HOSPITALIZACE - KASUISTIKA 1

Žena, 54 let, rozvedená, bydlela ve vlastním bytě s dcerou, zeťem a vnukem

Nedobrovolná hospitalizace: I. 2004 /částečný úspěch u ÚS v roce 2007, stížnost ESLP 2011
II. 2008 /prokázána nezákonnost až v roce 2010
III. 2010 / řízení probíhá

Důvody: dle tvrzení rodiny nebezpečná/ důvody smyšlené, rodina odmítla u soudu vypovídat

Důsledek: měsíc nedobrovolné hospitalizace v každém případě

Problémy:

- **dostupnost právní pomoci /kontakt s právníkem, kvalifikace, aktivita atd./**
- **prodloužení hospitalizace z důvodu odvolání**
- **délka projednávání případu u soudu**
- **soudy nereflktují stanoviska ÚS /opakovaný zásah do lidských práv**
- **obtížnost prokazování /svědci odmítli vypovídat**
- **hrazení právní pomoci**
- **vymáhání náhrady nákladů řízení**
- **náročnost řízení pro klientku**

Význam právní pomoci:

- **Propuštění klientky**
- **Emocionální podpora klientky**
- **obhajoba klientky ve smyslu ochrany dobrého jména a pověsti**
- **Prevence dalších hospitalizací**
- **Náhrada újmy**
- **Dopad na obdobné případy**

NEDOBROVOLNÁ HOSPITALIZACE - KASUISTIKA 2

Muž 38 let, svobodný, bydlí sám v bytě, který patří sestře

Důvody nedobrovolné hospitalizace:

zmateně pobíhá po chodbě, vykřikuje a střílí z brokovnice / důkazy broky, výpovědi řady svědků (sousedů)

Zásah komanda – odvoz do PL Bohnic (2011)

Obdobný případ: muž při zásahu zastřelen !!! (2011)

Otázky: Mohlo se těmto případům předejít? Jak?

- **Role lékařů (ambulantní psychiatr)**
- **Role policie**
- **Role okolí (sousedí, rodina)**
- **Role úřadů**
- **Role neziskových organizací**

Výchozí teoretické koncepty

- **Duševní zdraví**
- **Humanismus**
- **Lidská práva**
- **Standardy péče o osoby s duševní poruchou**
- **Sociální vyloučení**

Duševní zdraví

- DEFINICE DUŠEVNÍHO ZDRAVÍ /WHO/:
Stav duševní pohody, v němž jedinec uskutečňuje své schopnosti, dokáže se v životě vyrovnat s běžnými stresy, dovede pracovat produktivně a užitečně a je schopen se podílet na životě své komunity“
- CÍL, KE KTERÉMU SMĚŘUJE LÉČBA

Duševní zdraví

- **Duševní zdraví tvoří společně s fyzickým zdravím a sociální pohodou tři základní vzájemně propojené složky celkového zdraví, které zásadně ovlivňuje schopnost člověka uplatnit se v prostředí, ve kterém žije (WHO, 2001).**
- **Osoby s duševní poruchou mají stejné právo na kvalitní zdravotní služby a odpovídající léčbu a technologie umožňující co nejlepší ochranu zdraví jako ostatní členové společnosti (Rada Evropy, 2006, OSN, 1991).**

Cíl péče o osoby s duševními poruchami zdraví

- **Co nejvíce podpořit schopnosti pacienta a jeho přirozeného zázemí tak, aby byl schopen se sám co nejvíce vypořádat se svými obtížemi.**
- **Snahou je napomoci osobám s duševní poruchou k dosažení produktivního a subjektivně uspokojivého života v co nejvíce přirozenějších podmínkách** (Zelená kniha, 2005, Koncepce psychiatrie 2001).

Koncept humanismu

Základním principem je „úcta k člověku jako jedinečné lidské bytosti a pochopení významu začlenění jedince do soužití rodin a jiných sociálních skupin.“

Koncept lidských práv

- **Respekt k lidským právům a lidské důstojnosti každého člověka.**
- **Obecně se pod pojmem „*lidská práva*“ rozumí nárok nebo požadavek člověka na cosi základního, čeho je třeba k lidskému životu (Blahož, 2005).**

Koncept lidských práv v oblasti péče o osoby s duševní poruchou

---

- **Osoby trpící duševní poruchou či osoby za trpící duševní poruchou považované musí být léčeny s lidskostí a ohledem na lidskou důstojnost (OSN, 1991).**
- **Osoby trpící duševní poruchou či osoby za trpící duševní poruchou považované mají právo na ochranu fyzickým či jiným zneužíváním a ponižující léčbou (OSN, 1991).**
- **Každý člověk trpící duševní poruchou má právo využívat všechna občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva uznaná Všeobecnou deklarací lidských práv, Mezinárodní úmluvou o ekonomických, sociálních a kulturních právech, Mezinárodní úmluvou o občanských a politických právech a dalšími relevantními dokumenty jako jsou Deklarace práv zdravotně postižených a Zásady ochrany uvězněných (OSN, 1991).**

Standardy péče o osoby s duševní poruchou

Každý pacient s duševní poruchou má právo na takovou zdravotní a sociální péči, která odpovídá jeho zdravotním potřebám.

Je oprávněn dostávat takovou standardní léčbu a péči jako ostatní nemocné osoby (OSN, 1991).

Právo na kvalitní péči

Každý pacient s duševní poruchou má právo na léčbu v co nejméně omezujícím prostředí a způsobem, který je co nejméně omezující a obtěžující a který je v souladu s pacientovými zdravotními potřebami (OSN, 1991).

Léčba každého pacienta musí směřovat k ochraně a posílení jeho osobní nezávislosti (OSN, 1991).

Sociální vyloučení

- **Sociální vyloučení odráží nerovnost jednotlivců nebo celých skupin obyvatelstva při jejich participaci na životě společnosti (ztráta sociálního místa ve společnosti).**
- **Sociální vyloučení je odepření nebo nekonkretizaci občanských, politických a sociálních práv občana (Room).**
- **Každý by měl mít přístup k základním právům a možnostem – právu na zdravotní péči, stravu, ubytování, začlenění do místního společenství, podílet se na veřejném životě a mít sociální základ pro svoji sebeúctu (Amartya Sen).**

Zhodnocení situace v ČR z hlediska informovanosti pacientů o jejich právech a dostupnosti právní pomoci

---

- Česká republika zajišťuje právní pomoc nemajetným zejména^[1] prostřednictvím institutu bezplatné obhajoby a obhajoby za sníženou odměnu dle § 33 trestního řádu (tento institut nelze zaměňovat s institutem nutné obhajoby, tzv. advokát ex officio)
  - Institutem ustanovování zástupce dle § 30 občanského soudního řádu a dle § 35 odst. 8 soudního řádu správního
  - Institutem určování advokáta dle § 18 zákona o advokacii.
  - Dalším – nelegislativním a nesystémovým – způsobem podpory poskytování právní pomoci těm, kteří jsou v přístupu ke spravedlnosti znevýhodněni, je podpora činnosti nestátních subjektů, tzv. nestátních neziskových organizací (občanská sdružení, církevní právnické osoby aj.), prostřednictvím dotací a grantů.
  - Poskytování právního poradenství ze strany některých veřejnoprávních subjektů (obce, kraje, soudy, pobočky České advokátní komory); kvaziporadenskou funkci plní i kanceláře některých ústavních činitelů (např. některé poslanecké kanceláře) a jiných veřejně činných osob.
  -
- [1] Vedle např. ustanovení § 83 zákona o ústavním soudu, který umožňuje nahradit osobě, která podala ústavní stížnost, náklady právního zastoupení.

Problémy současné situace

- **malá informovanost občanů, tedy potenciálních příjemců právní pomoci (viz. výsledky dotazníku)**
- **neprobíhá žádné řízení systému a stát nemá o fungování systému ani dostatek informací.**
- **právní pomoc je spojena se soudním řízením nikoli s právní věcí**
- **kriteria nemajetnosti (means testing) a posuzování uplatňovaného práva, o které se vede spor (merit testing), jsou zcela ponechány na volné úvaze soudců**
- **závislost ustanovení zástupce na soudci**
- **neřešení problému kvality**
- **neřešení otázky speciální právní pomoci.** V případě osob s duševní poruchou je vedle standardní kvalifikace třeba i dalších speciálních dovedností z oblasti psychologie, komunikace či sociální práce
- **příjemce zpravidla nemá volbu poskytovatele**

Výsledky dotazníkového šetření sdružení KOLUMBUS z roku 2008

- Celkem 192 pacientů z 10 psychiatrických léčeben a z 6 psychiatrických oddělení v rámci nemocnic.
- Cílem šetření bylo zjistit názory pacientů týkající se jejich spokojenosti s poskytovanou péčí a zmapovat zda a jakým způsobem jsou pacienti v psychiatrických léčebnách informováni o svých právech během léčby.
- Ze šetření vyplynulo, že 34 % z dotazovaných pacientů z psychiatrických léčeben nebylo informováno o svých právech během léčby a že informování pacientů o jejich právech probíhá převážně ústní formou.
- Vysoké procento z oslovených pacientů v psychiatrických léčebnách nemělo informace o diagnóze (33%), o lécích, které užívá (36 %) a o jejich vedlejších účincích (56 %).

Problémy současné situace

- Ačkoliv by k hospitalizaci v psychiatrické léčebně mělo podle mezinárodních doporučení docházet jen v nejkrajnějším případě a na co nejkratší možnou dobu, ve skutečnosti až 30% akutní psychiatrické péče v ČR poskytováno v psychiatrických léčebnách, z nichž nejsou některé pro kvalitní diagnostiku přiměřeně vybaveny (Pfeiffer, 2005).
- Téměř 20 % pacientů zůstává v psychiatrických ze sociálních důvodů (Zpráva veřejného ochránce práv, 2008).

Zhodnocení situace v ČR z hlediska dostupnosti právní pomoci v řízení o nedobrovolné hospitalizaci

---

Věcný záměr zákona o právní pomoci (únor 2011)

Právní pomoci se rozumí poskytování právních služeb osobě v souvislosti s uplatňováním jejích práv.

Tyto služby zahrnují zejména právní poradenství, pomoc v mimosoudních řízeních, sepisování podání na soudy a orgány veřejné správy, zastupování v řízení před soudy a orgány veřejné správy a konání úkonů s tím souvisejících.

Právní pomoc

Základní právní pomoc (základní úroveň právní pomoci) – základní právní pomoc

Spočívá v sepisování jednoduchých listin a v poskytování právních porad a konzultací směřujících k nalezení nejvhodnějšího postupu k uplatnění a ochraně práv žadatele mimo nebo před zahájením soudního nebo jiného právního řízení, případně během tohoto řízení, pokud žadateli není přiznána právní pomoc v rozšířené úrovni.

Právní pomoc

Rozšířená právní pomoc (rozšířená úroveň právní pomoci) – spočívá v zastupování

- v řízení před soudy nebo jinými orgány (například ve správním řízení,
- při mediaci jako způsobu alternativního řešení sporu, v rozhodčím řízení, řízením před orgány profesní a územní samosprávy atp.)

čl. 37 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

Příklady dobré praxe ze zahraničí

Mental Hygiene Legal Services v USA ve státě NEW YORK

- státem hrazená a organizovaná právní pomoc pacientům nedobrovolně hospitalizovaným ve zdravotnickém zařízení
- **Dostupnost právní pomoci** – kanceláře agentury přímo ve zdravotnickém zařízení
- **Kvalita právní pomoci** – specializace právníků pracujících pro MHLS

Příklady dobré praxe v ČR

Projekt občanského sdružení pacientů KOLUMBUS

Pacientští důvěrníci – hájení práv a zájmů pacientů hospitalizovaných v psychiatrických léčebnách

Projektový tým:

Řešitelka projektu: Mgr. Lucie Rybová, ripova.lucie@seznam.cz

Koordinátor projektu: Jan Jaroš, jan.f.jaros@seznam.cz

Zahájen v roce 2004 – zapojeno 6 uživatelů

V roce 2011 – zapojeno 24 uživatelů

Cílem projektu je hájení práv a zájmů pacientů hospitalizovaných v psychiatrických léčebnách.

www.os-kolumbus.cz

Pacientští důvěrníci – hájení práv a zájmů pacientů hospitalizovaných v psychiatrických léčebnách

---

Činnost patientských důvěrníků:

- **Emoční podpora pacientů hospitalizovaných v psychiatrických léčebnách**
- **Zlepšení informovanosti pacientů v léčebnách o jejich právech a možnostech vedoucích k jejich naplnění**
- **Zprostředkování kontaktu s vnějším světem a s jinými uživateli pacientům hospitalizovaných v psychiatrických léčebnách**
- **Zprostředkování přístupu k právní pomoci pacientům hospitalizovaných v psychiatrických léčebnách**
- **Zlepšení kvality péče o pacienty v psychiatrických léčebnách**
- **Zapojení pacientů do hodnocení kvality péče a služeb poskytovaných léčebnou**

Pacientští důvěrníci – hájení práv a zájmů pacientů hospitalizovaných v psychiatrických léčebnách

---

Aktivity projektu

- *poradenství a kontakt s pacienty*
- *právní pomoc pacientům*
- *edukace pacientů a personálu*
- *realizace dotazníkového šetření mezi pacienty k dodržování práv pacientů v psychiatrických léčebnách v roce 2008, v roce 2009 a v roce 2010*

Výsledky práce patientských důvěrníků v roce 2009

- Celkový počet pacientů, kteří využili služby patientských důvěrníků se v roce 2009 zvýšil oproti roku 2008 o **47 %**. **V roce 2009 patientské důvěrníky kontaktovalo 928 pacientů, v roce 2008 491 pacientů**. Mnozí pacienti využívali služeb důvěrníka i opakovaně.
- **Také vzrostl i celkový počet konzultací důvěrníků s pacienty a to o 52 %**. **V roce 2009 pacientští důvěrníci poskytli 1950 konzultací, roce 2008 926 konzultací (1 konzultace - 1/2hod)**.
- Dohromady pacientští důvěrníci odpracovali **3 811 hodin** pouze v rámci kontaktů s pacienty.

Oblasti řešených problémů:

Bydlení 279 osob

Hospitalizace 249 osob

Práce 199 osob

Rodina 231 osob

Sociální záležitosti 70 osob

Způsobilost 73 osob

Dluhy 113 osob

Jiné 458 osob

Celkem: 928 osob

Výsledky dotazníkového šetření mezi pacienty k dodržování práv pacientů v psychiatrických léčebnách v 2009

- Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 142 pacientů.

65 mužů a 65 žen (12 osob nevedlo pohlaví) ze 3 psychiatrických léčeben a ze 4 psychiatrických oddělení v rámci nemocnic

ZJIŠTĚNÍ A ZÁVĚRY ŠETŘENÍ:

- **52% z dotázaných pacientů bylo informováno o svých právech během léčby. 14% pacientů obdrželo pouze částečnou informaci a 25% pacientů nebylo informováno.**
- **Informace o diagnóze neobdrželo 20% dotázaných pacientů, informace o léčích a jejich vedlejších účincích neobdrželo 40% pacientů.**
- **Poměrně vysoké procento dotázaných pacientů (39%) bylo s podmínkami léčby velmi spokojeno. V nemocnicích to bylo 47 % pacientů a v léčebnách pouze 17 % pacientů.**
-

Literatura (1):

- **Zelená kniha. Zlepšení duševního zdraví 2005 obyvatelstva. Na cestě ke strategii duševního zdraví pro Evropskou unii. KOM(2005) 484. Brusel : 14. 10. 2005.**
- **Závěrečná zpráva projektu APEL [online]. 2003 [cit. 2008-10-18]. Dostupný z WWW: (http://www.cmhcd.cz/projects/APEL_ZZ.zip)**
- **Zpráva pro Vládu České republiky, kterou vykonal Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (CPT) v roce 2006. (http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/Zpr_va_CPT_z_n_v_t_vy2006-cz.pdf)**
- **Zpráva pro Vládu České republiky, kterou vykonal Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (CPT) v roce 2002. (http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/CPT2002_Zprava_pro_vladu_CZ_1.pdf)**
- **Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2001. Sekretariát Rady vlády ČR pro lidská práva. (http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-lidska-prava-cr/zprava2001_1.pdf)**
- **Zpráva veřejného ochránce práv z návštěv psychiatrických léčeben [online]. 2008 (<http://www.ochrance.cz/dokumenty/dokument.php?back=/cinnost/ochrana.php&doc=1341#note125>)**

Další zdroje informací (1):

- RYBOVÁ, L. Kvalita péče v psychiatrických léčebnách (1.). Šetření dodržování práv pacientů a jejich spokojenosti s podmínkami péče. *Zdravotnictví v České republice*, 2009, roč. XII, č. 2, s. 42 - 47.
- RYBOVÁ, L. Kvalita péče v psychiatrických léčebnách (2.). Šetření dodržování práv pacientů a jejich spokojenosti s podmínkami péče. *Zdravotnictví v České republice*, 2009, roč. XII, č. 3, s. 114 - 118.
- RYBOVÁ, L. Úroveň ochrany práv osob zbavených či omezených ve způsobilosti k právním úkonům v ČR. In *Sborník příspěvků ze seminářů pořádaných v rámci projektu Život do svých rukou*. Praha : QUIP, 2007. ISBN 80-903921-0-5.
- RYBOVÁ, L., BRAŽINOVÁ, A., BAUDIŠ, P., HÁVA, P., KRUŽÍK, L., NAWKA, P., POTŮČEK, M. Mental Health Policies and Legislation. In POTŮČEK, M.- SCHEFFLER, R. *Mental health care reform in the Czech and Slovak Republics, 1989 to the present*. 1. vyd. Prague : Karolinum Press, 2008, s. 81-112. ISBN 978-80-246-1466-3.
- RYBOVÁ, L. Co viděl ombudsman v psychiatrických léčebnách. *Esprit*, 2008, roč.II., č. 9-10, s. 8.

Další zdroje informací (2):

- RIPOVÁ, L. Význam sociálních vztahů v léčbě a procesu destigmatizace duševně nemocných. In *Zdravotní politika a ekonomika č. 1*. Kostelec nad Černými lesy : IZPE, 2001, s. 191-242. ISSN 1213-8096.
- RIPOVÁ, L. Ochrana práv duševně nemocných v České republice z perspektivy Světové zdravotnické organizace. In *Kvalita života a zdravotně sociální péče: Sborník č. 5/2002*. Kostelec nad Černými lesy : IZPE, 2002, s. 31-56. ISSN 1213-8096.
- RIPOVÁ, L. V České republice dosud neproběhla reforma v oblasti péče o duševně nemocné. *Zdravotnické noviny*, 2002, č. 28.
- RIPOVÁ, L. Kvalita péče a ochrana práv osob s duševní nemocí v 21. století. *Zdravotnické noviny*, 2002, č. 48.
- RIPOVÁ, L. Péče o duševní zdraví očima právníka. *Zpravodaj České asociace pro psychické zdraví Esprit*, 2002, roč. VI., č. 7-8, s. 6-9.
- RIPOVÁ, L. Práva lidí s duševním onemocněním v USA. *Zpravodaj České asociace pro psychické zdraví Esprit*, 2002, roč. VI., č. 11, s. 2.
- RIPOVÁ, L. New York: státem zajištění advokáti pro pacienty. *Zdravotnické noviny* č. 48, 2002.

Děkuji za pozornost.

Kontakt: ripova.lucie@seznam.cz